

TEKENEN EN SCHILDEREN OP BALI

TRADITIONEEL
EERSTE VERNIEUWINGEN

Doek of hout
traditioneel, wayangpoppenstijl

HOE? WAAR?

- Vaste formaten door plaatsing
- Dakrand, smal en lang, ider-ider
- Gordijn van 'bed', langsé
- Achterwand van 'bed', parba
- Achterwand van schrijn
- Wimpel aan lange bamboe stok, umbul-umbul
- Vlag of vaandel

- Malat, Prabu Lasem
- dood,
- Zijn vrouwen kisen zich,
doek opgehangen
bij
dodenritueel
langsé
- Krambitan, 1935

Vaste iconografie

Arjuna

Bhima

Duryodana

lontarpalmblad

Magische tekeningen

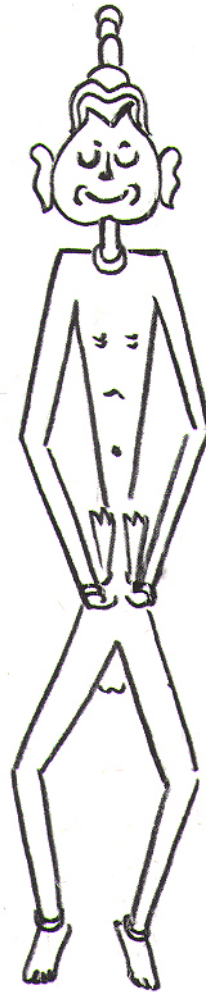
- Afweer of aantrekken van slechte of goede krachten
- Gemaakt op langwerpige stukjes lontar (2,5 cm x 15-16 cm), bamboe (zelfde formaat), koper, zilver, goud (1,5-2 x 3-5 cm) of op Chinees papier (walantaga, vanaf 2 x 2 cm) of textiel (diverse formaten)
- Sinds begin 21e eeuw ook op handgemaakt Indiaas papier
- Teksten met magische tekeningen te vinden bij brahmanen en baliens (brahmanen en jaba's), gedateerde teksten uit 19e eeuw

Algemene karakteristiek

- Figuren van mensen, demonen, geesten zijn langgerekt
- Veroorzaakt door aard van de drager: langgerekt

Magische tekeningen

Magische tekeningen

Dukuh, priesters

Siwa

Rudra

Hanuman

Magische tekeningen in wayangpoppen stijl

léak

Hanuman

အလှူအတန်းအစုံအမျိုးမျိုး
ပစ္စည်းအမျိုးမျိုး
အလှူအတန်းအစုံအမျိုးမျိုး
အလှူအတန်းအစုံအမျိုးမျိုး

Bhima, Hanuman

Verhalende tekeningen in wayangpoppen stijl

Demon (danawa, later genoemd kala) Rahu eet maan op; in maan woont godin Ratih

Papier
19e eeuw nieuw

H.N. Van der Tuuk
Singaraja, 1870-1894

Eerste tekenen westerse invloeden

- V.d.Tuuk laat tekeningen maken om termen van zijn Balinees woordenboek te illustreren
- Achtergronden/setting: modern – Figuren: wayangstijl
- Nieuw tekenmateriaal: papier, folioformaat
- Import uit Holland

I Kt Ged, Singaraja, ca. 1880, orkest
dat barong begeleidt, Or. 3390-127

I Kt Gede, Singaraja, getallen, ca 1880-Or. 3390-39

I Kt Gede, Singaraja, Karna en volgelingen, ca.
1880, O4. 3390-118

I Kt Gede, Singaraja, Rawana vecht met Bali, ca.
1881, Or. 3390-49

ပုဆိန်၊ ဆွဲ၊ ကျ၊ ဆို၊ တ၊ နေ၊ ပ၊ လို၊ စုံ၊ မှ၊ မြ၊ မှ၊

ကန်တပါး၊ ဟု၊ ပု၊ ရှိ၊ က၊
၇၊ ဆ၊ ၇၊ လဲ၊ ၇

ACAD.
LUGD. BAT.
BIBL.

Vernieuwingen begin 20e eeuw

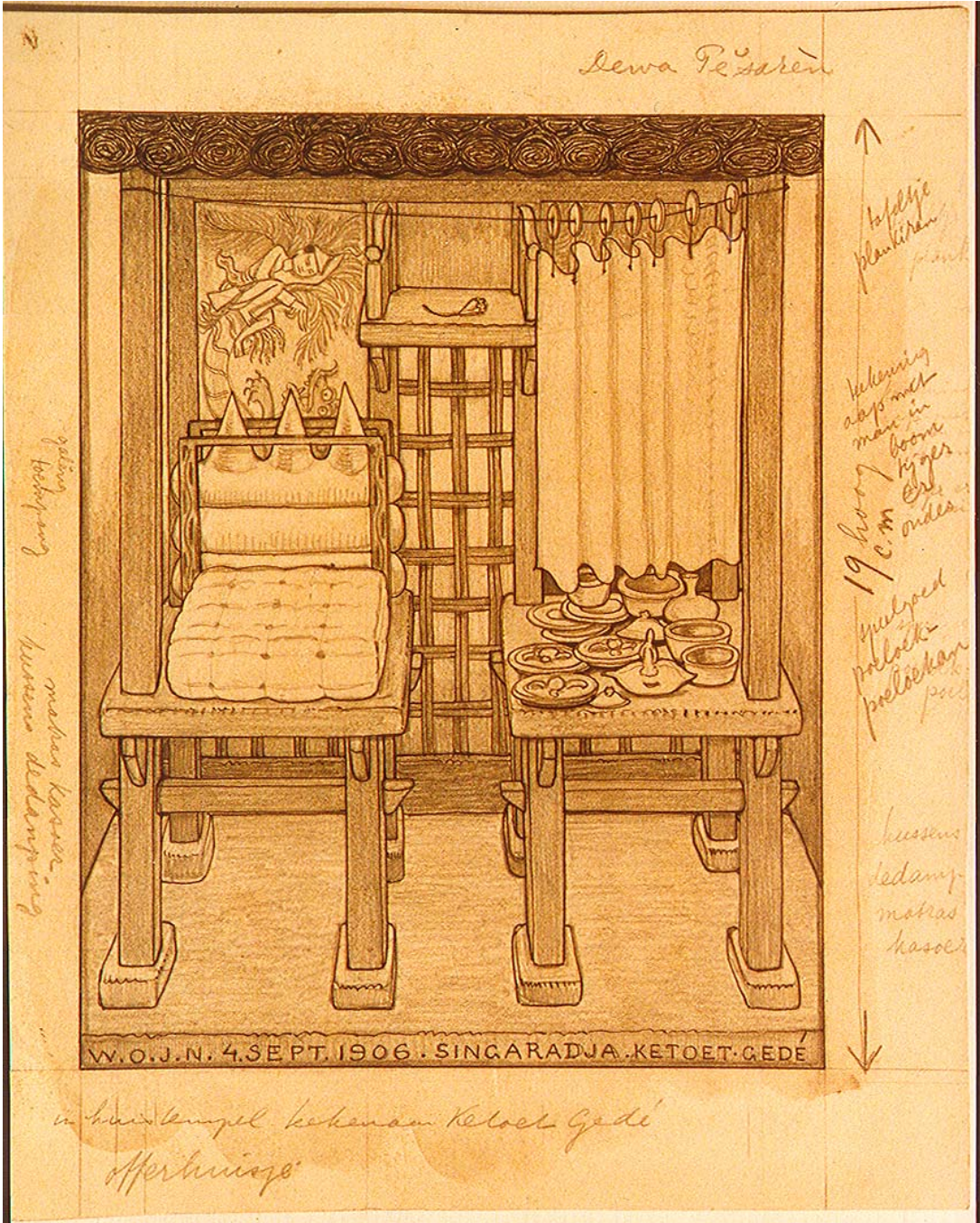
W.O.J. Nieuwenkamp

- Reizen naar Bali, eerst hoofdzakelijk Noord Bali
- Hij bezoekt Balinese schilders, tekenaars en houtsnijders
- Interviews, tekeningen, invloed op W.O.J.
- Geen invloed van hem op Balinezen

Dagboek 1906

- Ketut Gde, Singaraja
- Afschrift uit dagboek van W.O.J. Nieuwenkamp 1906
- Dinsdag 21 Augustus 1906
- 's Morgens in desa tempel te Singaradja de Bale Agoeng getekend en bij tekenaar van platen van v.d. Tuuk geweest. Ketoet Gede.
- Dinsdag 4 September
- Bij tekenaar van Poera Mijoe geweest. Tekening bijna gereed, bij Ketoet Gede geweest, tekening alleen nog maar schets.
- Hier ontmoet de Djro dalang van Banjoening
- Dezen papier enz. gegeven; hij zal ook tekening maken.
- Huise in huistempel van Ketoet Gede getekend.

Or. 3390-19

Or. 3390-29

Karna, vorst van Indraprastha, zoon van de Kuntij, geboren uit het oog van
de meagd Kunti, gehuwd met de Kunti-kant, dochter van Salva,
vorst van Mandrakā.

Grote prent, doord van Karna, Prati en Lombok, fl. 50. (Kuntij)
Strijd tussen Karna en Prati, op den vierdag van de
vijf en veertigste dag. Salva is overleden.

Karna
29

Ghatotkacha valt dood op (prati) Prati en Lombok 47
vrijdagen van Karna over.
Karna met dienaar die fakkel dragen daer het nacht is.
nachten van strijd van Karna met Ghatotkacha, de laatste zoon van de
Kuntij, die overleden is.

Walter Spies (15 september 1895-19 januari 1942)
op Bali
1927-1940

Gast van Tjokorda Raka Soekawati in Ubud

- 1926 eerste bezoek aan Bali; hij had de Tjokorda leren kennen in Yogya; Spies was dirigent van westers orkestje van de Sultan
- Tjokorda bevriend met Sultan van Yogya
- Logeert eerst bij Tjokorda
- 1930 eigen huis in Campuan
- 1936 tweede huisje in Iseh, bij Sidemen – mooi uitzicht
- Jongeren rondom Ubud geïnspireerd door werk van Spies
- Verkopen tekeningen op feestjes van Spies

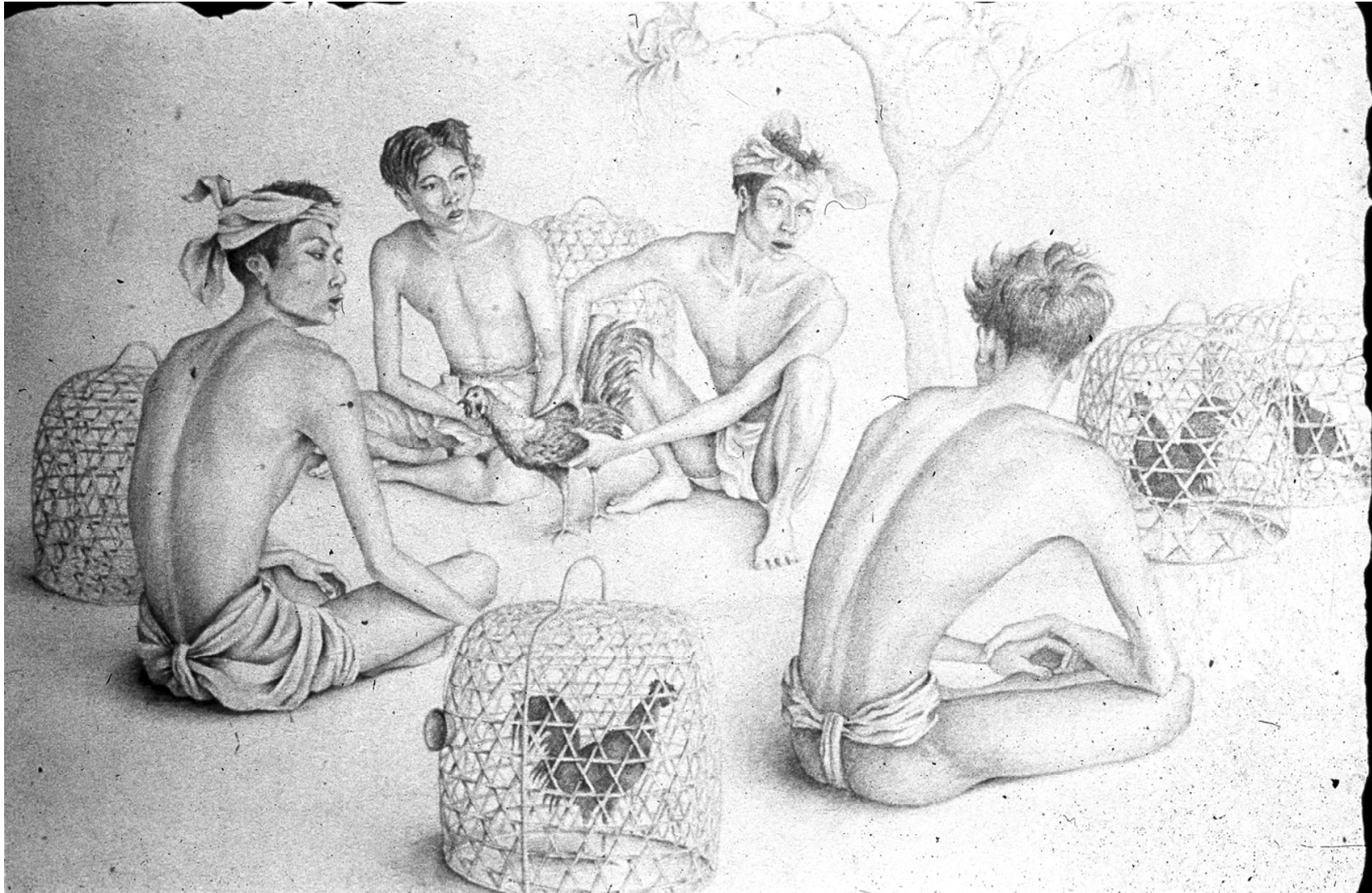
1928, Village
street

1928, Tierfabel

1930 – Balinezen met vechthanen
tekening, zwarte inkt

1930,
Legende

1931,
ploegende
boer

1935, Rehlandschaft

1939-Sawahlandschaft mit Gunung Agung

Rudolf Bonnet

(30 maart 1895-18 april 1978)

1929 naar Bali, contact met Spies

- Bonnet
- 1931 vestigt zich in Bali

Introduceert papier als tekenmateriaal

Gaat les in schilderen geven

1932 organiseert tentoonstelling Nieuw Kunst

A.A. Gede Soberat en A.A. Mereggeg, Ubud, onder de eerste schilders in nieuwe stijl

1934 tentoonstelling nieuwe Balische kunst in Kunstzaal Kolff in Batavia

1936 Schildersgroep Pita Maha opgericht

Verkoop via Toko Neuhaus in Sanur, het Bali Museum en Bali Hotel in Denpasar, Buatan in Den Haag

72

72

Bonnet, Rudolf (Amsterdam, 1895 - Laren, 1978)
Portrait of the painter Dewa Putu Bedil 1947
 pastels on paper 55 x 38 cm

signed (lower right); inscribed (upper right): "Dewa Poetoe,
 Kloengkoeng 1947"

Estimate: Rp. 75 - 100.000.000,-

Note: This is one of the first portraits Bonnet made after returning on Bali from the Japanese exile camp on Celebes, in Pare Pare

Provenance: The family of the artist

Exhibited: West Fries Museum, Hoorn
 "Ontmoetingen op Bali", February-March 2000,
 illustrated in color p. 27.

212

212

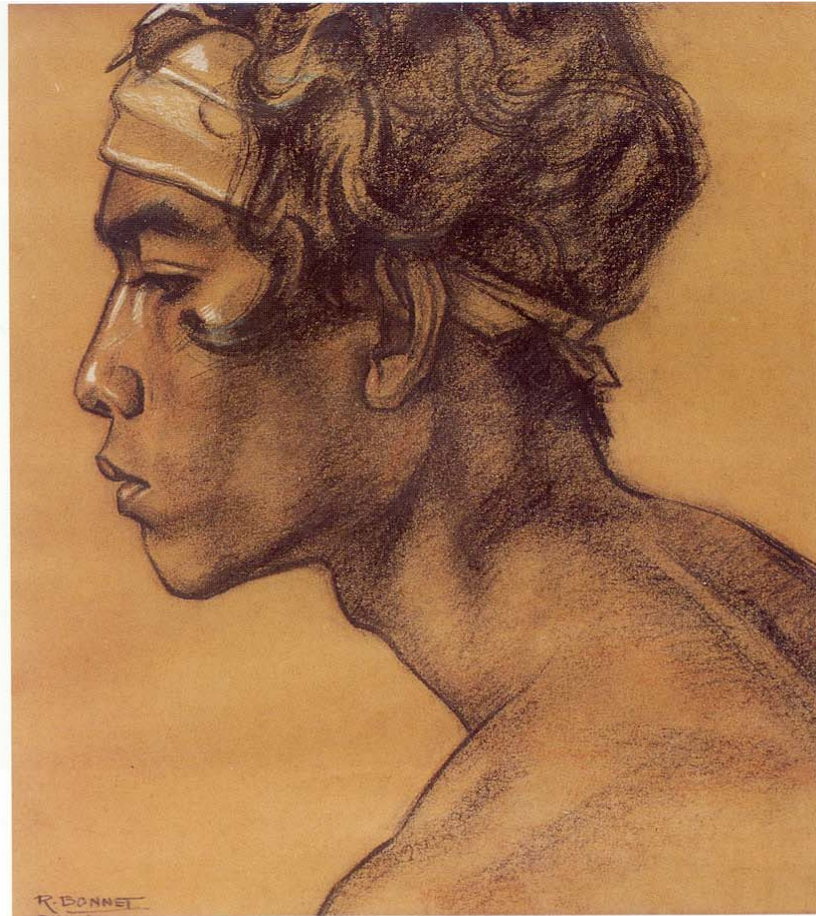
RUDOLF BONNET (Amsterdam 1895-Laren 1978)

Portrait of a Balinese Man from Sebato

signed, dated and inscribed "R. Bonnet/Sebato/Bali/1929"
 coloured crayons on paper
 45 x 32 cm

SS\$25,000-35,000

501

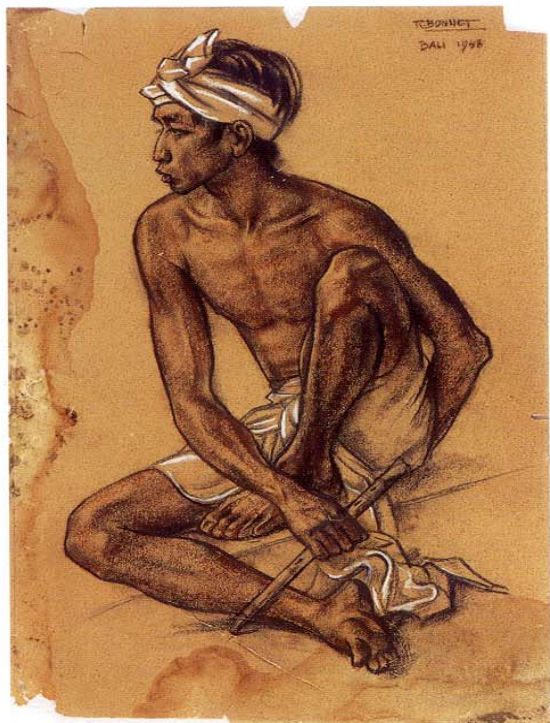
501
RUDOLF BONNET (Amsterdam 1895-Laren 1978)

Balinese Boy

signed, dated and inscribed "R. BONNET, BALI '47" (lower left)
black chalk and pastel heightened with white on paper
43 x 39 cm

S\$5,000-7,000

US\$3,500-4,800

504

504

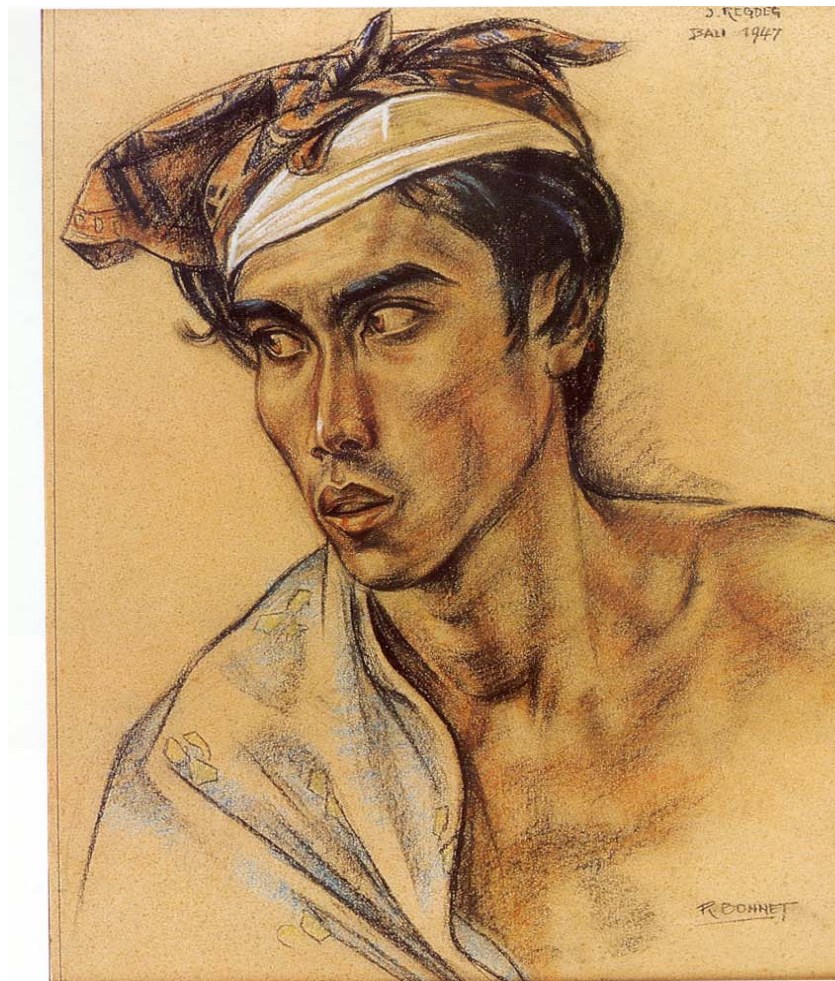
RUDOLF BONNET (Amsterdam 1895-Laren 1978)

A Balinese Flute Player

signed, dated and inscribed "R. BONNET, BALI 1948"
(upper right)
black, brown and white chalk on paper
62 x 43 cm

S\$4,000-6,000

US\$2,800-4,000

543

543

RUDOLF BONNET (Amsterdam 1895-Laren 1978)

Portrait of I Regdeg

signed "R. BONNET" (lower right), inscribed and dated "J. REGDEG / BALI 1947" (upper right)
pastel on paper
60 x 47 cm

S\$30,000-40,000

US\$20,000-28,000

Zwitsers Theo Meier
(1908-1982) vanaf 1936 in Sanur
schilderde ook veel in Sidemen

1936

Miguel Covarrubias (1904-1957)

- 1930-1936 schildert in en over Bali
- Diverse reizen naar Bali:
1930 herfst-begin 1931
1933-1936
- 1937, boek: Island of Bali, New York, A. Knopf.

Batuan

- Spies bezocht met zijn buitenlandse gasten Batuan, of nodigde dansers en musici uit in Ubud
- Hij had ook jonge bedienden uit Batuan
- Voorstellingen dans
- De jongens uit Batuan verkochten tekeningen aan de gasten
- Zo begon het
- Later kwamen Erns Schlager (1937-41), Gregory Bateson, Margaret Mead (1937-39) naar Batuan
- Van Schlager werden portretten getekend
- Eerst zwart-wit werk, pas later kleur (gouache)

I Made Djata (1913)
Men en Pan Brayut met hun vele kinderen

Ida Bagus Made Togog (1813-1989), jungle

1984
oud werk
bekijken

I Ngendon (1903-
1946), portret E.
Schlager

Ida Bagus Widja
(1912-1992)

Ceremonie in tempel, rond 1955

Galungan, rond 1955

Hanuman, uitgehakt in leer, 80er jaren

Sanur en omgeving

Toko Neuhaus en Banjar Intaran centraal

- I Pugug en I Pica kregen zwart-wit tekeningen om in te kleuren uit Ubud en Batuan via de gebr. Neuhaus.
- Caran d'Ache kleurpotloden
- 10 gekleurde tekeningen voor 1 rijksdaalder.
- Code op de tekening: Pu en Pi in oranje of blauw

Ida Bagus Nyoman Rai, Rejang en Sang Hyang
Theo Meier op achtergrond, 1936

Ida Bagus Nyoman Rai
Theo Meier fotografeert
danseresjes, 1936

I Gusi Made Rundu (1916)

Ahmad verhaal

Ahmad verhaal

1981
terug naar
traditie

golven en vissen

- Voor het eerst in Sanur, in de jaren 30, inspiratie van zee aquarium in Toko Neuhaus, betaald door Walter Spies
- Tekeningen met vissen in golven door schilders uit Sanur en omgeving
- Daarna ook in Ubud en omgeving

I Sukarya
Br. Panti, Intaran

Ida Bagus Ketut Sunia, hun leermeester

Pitamaha (Grootvaders)

- Januari 1936: Balinese schildersvereniging opgericht door Bonnet, Spies, Tjokorde Raka Soekawati, Stutterheim, Rolf Neuhaus (tot 1937)
- Voorzitter: Ida Bagoes Poetoe, beeldhouwer
- Iedere Balinese tekenaar wiens werk is goedgekeurd door commissie kan lid worden
- Entreegeld 50 cent; bij verkoop werk 10% naar Pitamaha (bij kunsthandel 40%)
- In 1940 159 leden.
- Laatste tentoonstelling 1941, Bandung, Werkgroep Oeboed
- Houdt op te bestaan na inval Japanners

Ubud en omgeving

Centra nieuwe kunst

- Ubud, met wijken Padang Tegal, Peliatan, Taman, Campuan, Pengosekan, Tebesaya
- Batuan
- Sanur
- Verkoop punt 1 vanaf 1936 in Sanur: Toko Neuhaus; veel toeristen naar Sanur: zee aquarium en Toko met kunst
- Verkoop punt 2: Bali Museum in Denpasar

I Gusti Nyoman Lempad (1862-1978)

- Zag bij eerste bezoek van Spies (1929) aan Ubud hoe deze schetse op papier
- Dat wilde hij ook proberen. Zo is het begonnen
- Lempad was eigenlijk architect van de vorst van Ubud, Cokoda Sukawati

Links van ingang Puri Lukisan

I Gusti Ny Sudara Lempad, zoon

Soberat (1912-1992)
(Anak Agung Gede Soberat)

Soberat, Bali Life, 1931

Soberat, blanja

52

52
Sobrat, Anak Agung Gde

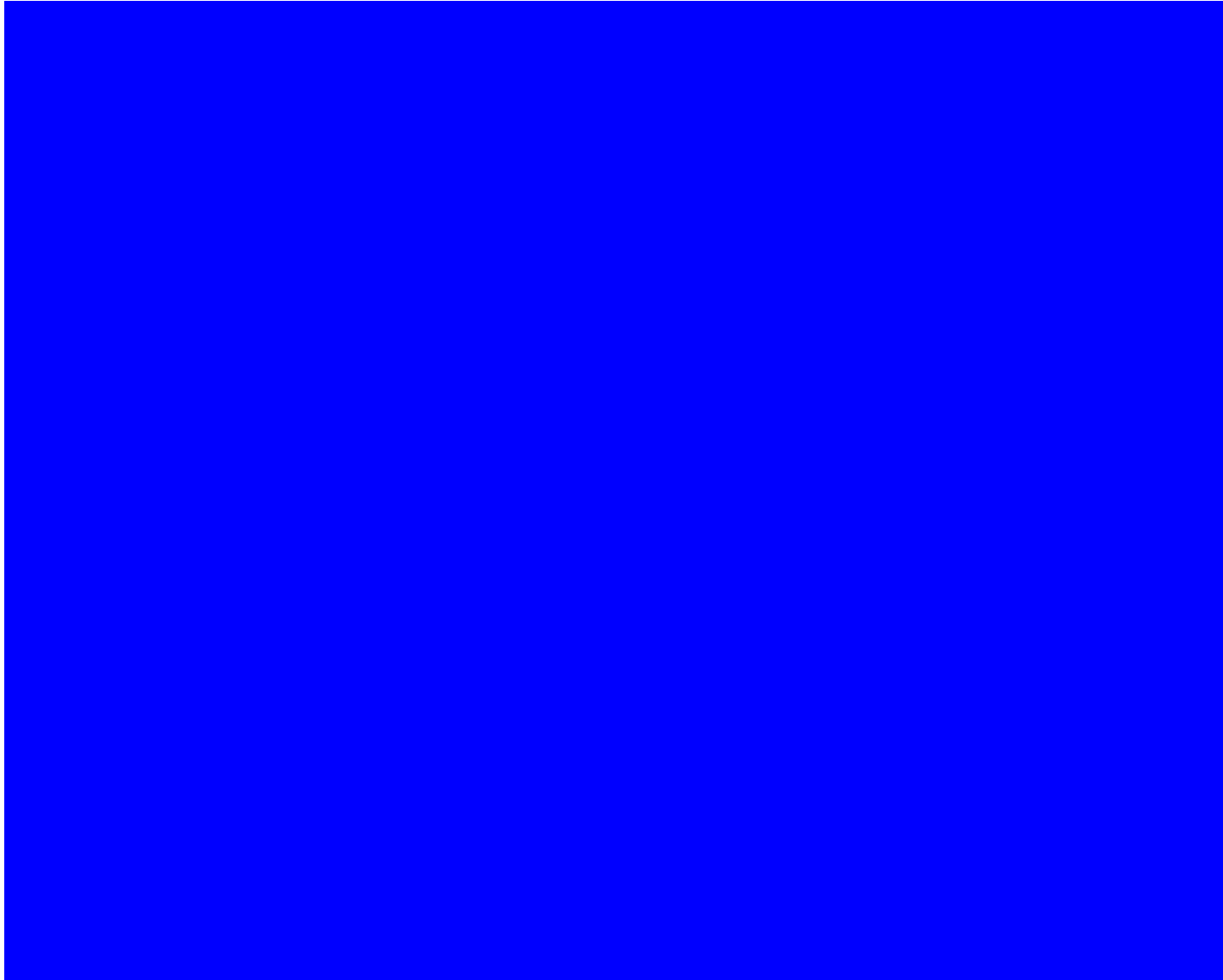
Baris Dance (Tari Baris)
oil on canvas 140 x 95 cm

signed (upper right): "AA GDE SOBRAT BR. PADANG TEGAL UBUD BALI"

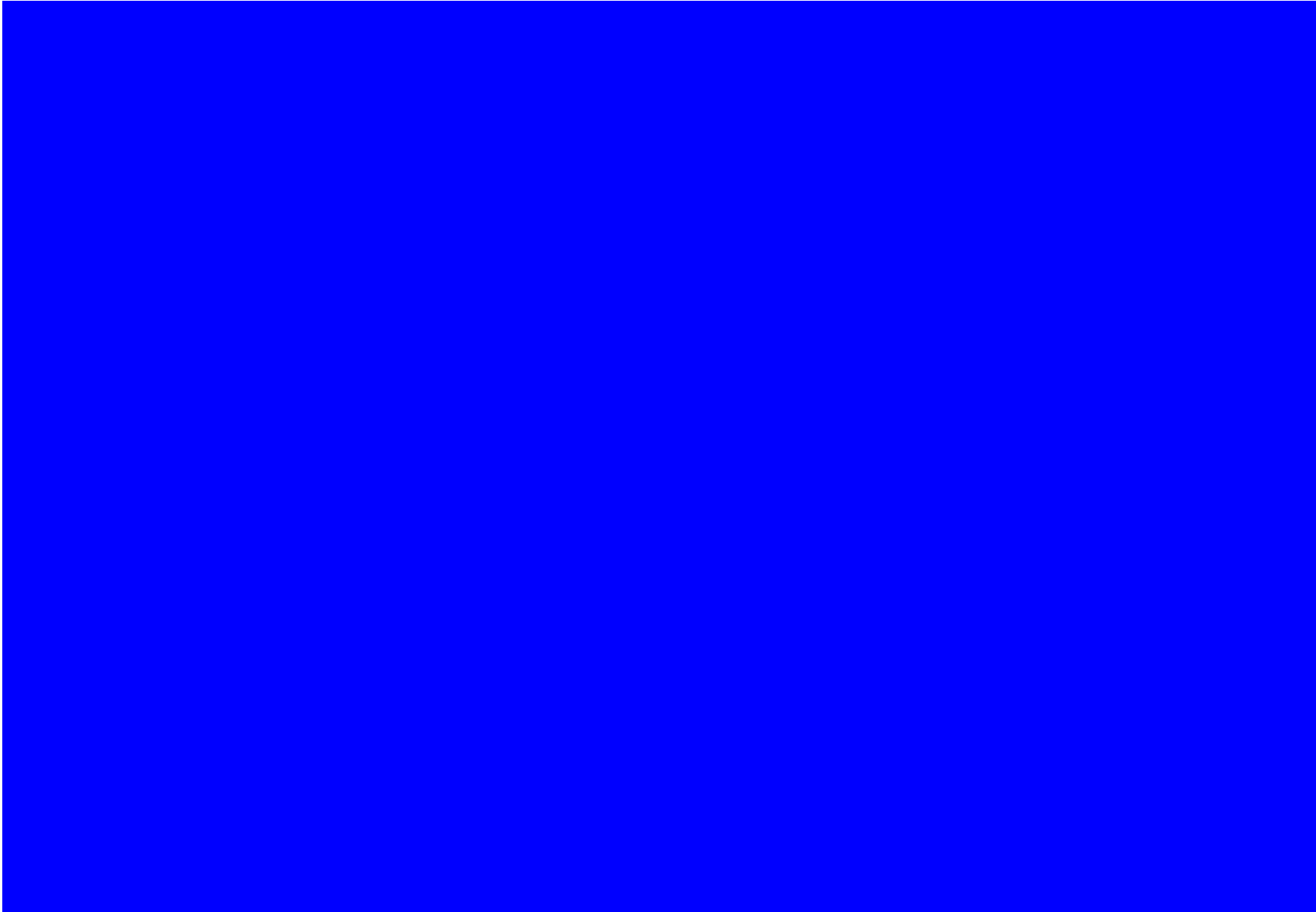
Estimate: Rp. 80 - 100.000.000,-

Landschap, Spies stijl

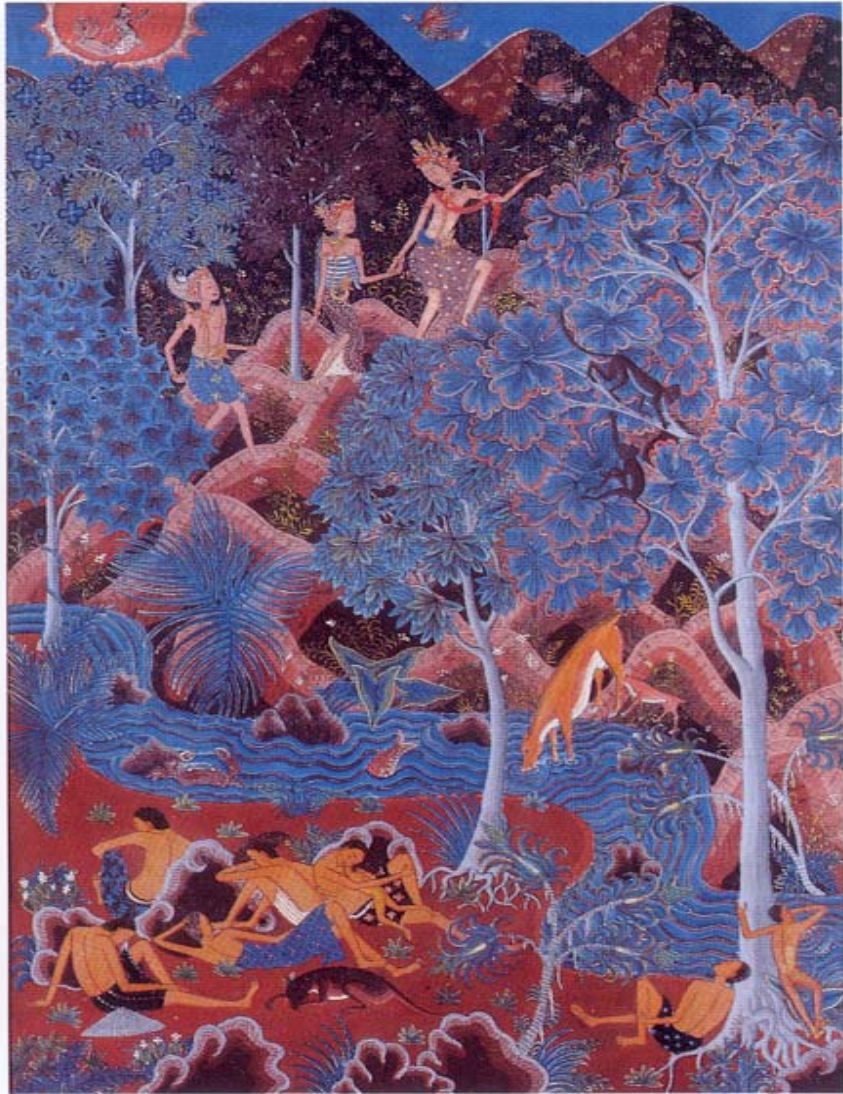

Barong landung

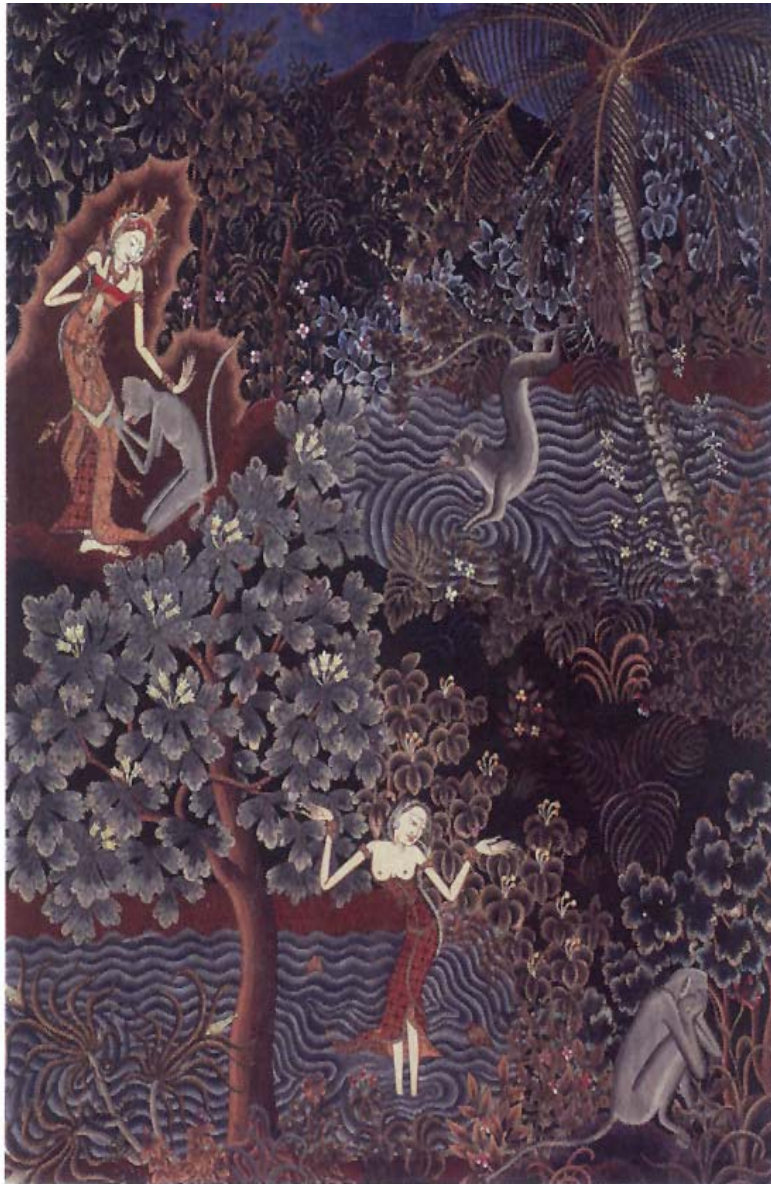

Meregeg (1908-2000)
(Anak Agung Gede Meregeg)

Meregeg, 1934, Ramayana

131

129

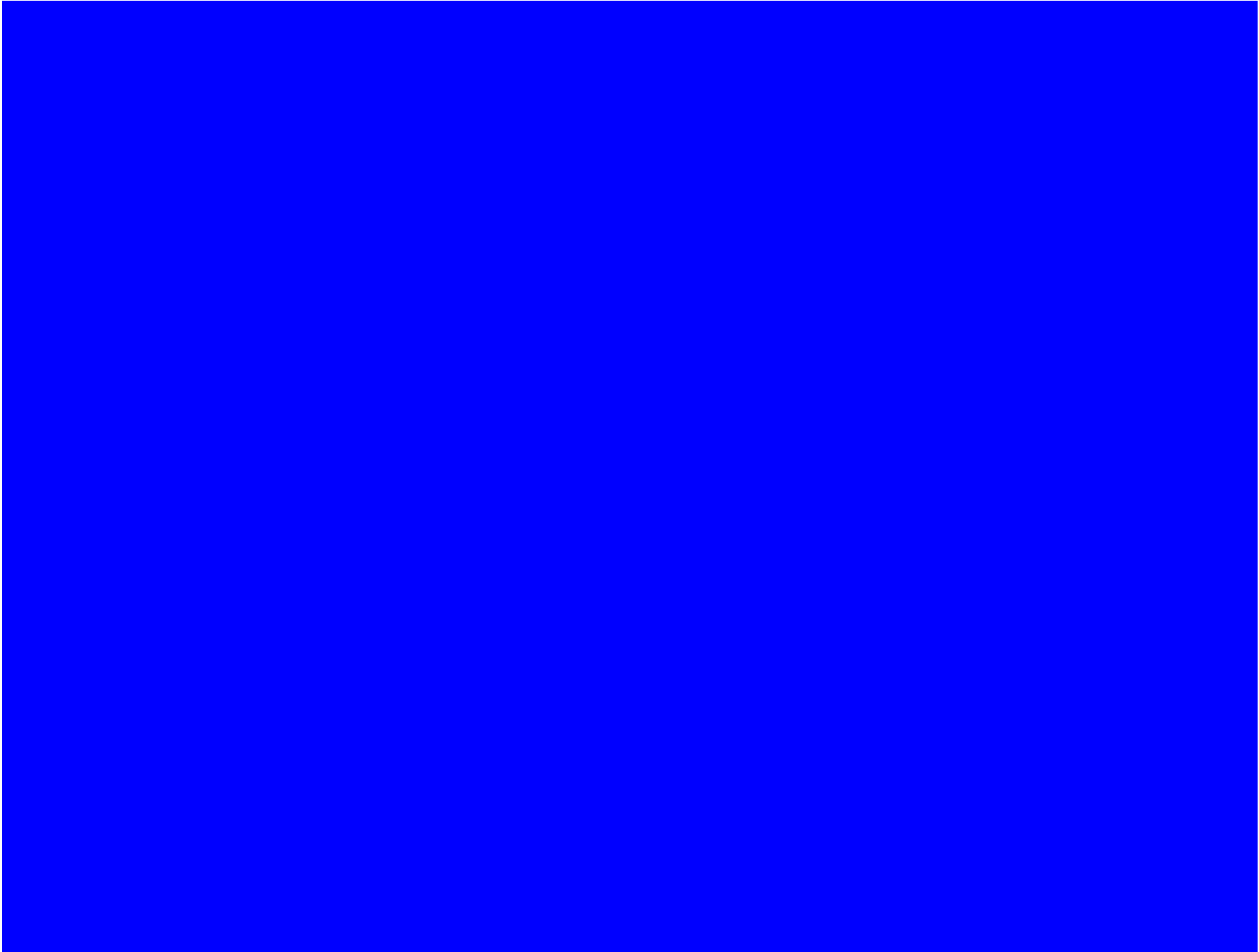
Meregeg, Anak Agung Gede (b. Padangtegal, Bali, 1912)

A Goddess and Monkeys by a River 1937

tempera on plywood 77.5 x 58.5 cm

verso: inscribed with the name of the artist and dated: "1937"

Estimate: Rp. 4 - 6.000.000,-

Meregeg, Bhima in conflict

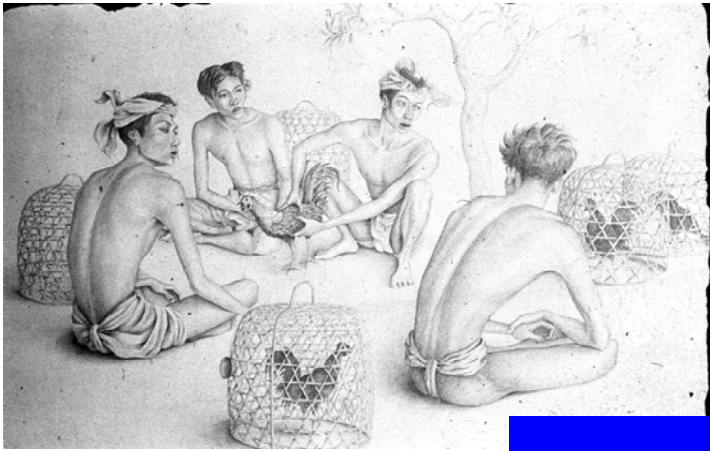
Na de oorlog

- Spies dood
- Bonnet terug
- Republiek Oost Indonesie (tot 1949) onder Anak Agung Gede Agung van Gianyar
- Grader: tentoonstelling nog actieve schilders in 1948 in Makasar
- Na 1950 veel schilders dood, anderen kiezen nieuw beroep
- Na 1965 vooral na 1970 toerisme bloeit
- Schilderen loont weer, oudere schilders gaan door met hun werk, veel nieuwe komen

Nieuwe impuls

- Het verspreiden van het boek van Hans Rhodius en John Darling: *Walter Spies and Balinese art* (1980) in Ubud onder de kunstenaars die Spies gekend hadden
- Tentoonstellingen met werk van Spies

Spies (l) en Dw Kt Ding &
zoon (r), 1984

